

XALQ DOSTONLARINI O'RGATISH ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TARIXIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

*Bekchanova Feruza Rustam qizi, Urganch innovatsion universiteti
"Pedagogika va boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası
o'qituvchisi, UrDU mustaqil tadqiqotchisi*

DEVELOPMENT OF HISTORICAL THINKING OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS BASED ON TEACHING FOLK EPICS

*Bekchanova Feruza Rustam qizi, Teacher of the Department
"Pedagogy and methods of primary education" Urgench innovative
university, UrDU independent researcher*

РАЗВИТИЕ ИСТОРИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ПРЕПОДАВАНИЯ НАРОДНОЙ ИСТОРИИ

*Бекчанова Феруза Рустам кызы, преподаватель
кафедры «Педагогика и методика начального образования»
Ургенчского инновационного университета, независимый
исследователь УрГУ*

<https://orcid.org/0009-0003-5975-8107>

e-mail:
feruzabekchanova777@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalq dostonlarini o'rgatish asosida o'quvchilarning tarixiy tafakkurini rivojlantirish usullari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: doston, shoir, tarix, adabiyot, milliy qadriyat, ta'lim-tarbiya, jamiyat, milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik.

Annotation: This article studies methods for developing students' historical thinking based on teaching folk epics.

Key words: epic, poet, history, literature, national value, education, society, national identity, patriotism.

Аннотация: В данной статье изучаются методы развития исторического мышления учеников на основе преподавания народного эпоса.

Ключевые слова: эпос, поэт, история, литература, национальная ценность, образование, общество, национальная идентичность, патриотизм.

KIRISH. O'zbek xalqining og'zaki ijodi uzoq tarixlarga bo'ydir. Xalq og'zaki ijodi namunalari o'qitish hamda tahlil qilish jarayonida xalq yaratgan qahramonlarning xatti-harakatlari, fe'l-atvori, ruhiy olamga munosabat bildirishi o'quvchilarni fikrlashga undaydi. Undagi obrazlilik, sifatlash, mubolag'a, majoz, yorqinlik, ta'sirchanlik o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi, ijodkorlik, va tarixiy tafakkurini shakllantirishda muhim manbalardan hisoblanadi. Xalq og'zaki ijodining janrlari hisoblangan doston, ertak, qo'shiq, maqol, topishmoq, afsona, rivoyat, askiya, latifa va loflar

o'quvchilar tomonidan hali bugungacha sevib mutolaa qilinib, aytilib kelinmoqda. Shuni ta'kidlash joizki, o'quvchilarning ko'rgazmali-obrazli, tarixiy tafakkurini shakllantirish jarayonida ham dostonlar, ertak, afsona, rivoyat, hikoyalarning o'rni ahamiyatlidir.

Og'zaki ijodning qadimdan shakllangan janri dostonidir. U eng murakkab, yirik va keng tarqalgan shakllardan hisoblanadi. "Doston" so'zi qissa, hikoya, shon-u shuhrat, sarguzasht, ta'rif va maqto'v ma'nolarida ishlatiladi[1]. Adabiy atama sifatida yirik hajmli, liro-epik asarga nisbatan

qo‘llaniladi. Doston janri, dastlab, xalq og‘zaki ijodida shakllanib, keyinchalik yozma adabiyotda ahamiyatli o‘rin egallagan. Xalq dostonlari hozirda ham baxshi, oqin, shoir nomlari bilan ataladigan, maxsus ijrochilar tomonidan kuylangan. Xalq dostonlarining bir necha turlari mavjud:

1. Qahramonlik dostonlari; 2. Jangnoma dostonlar; 3. Ishqiy-romantik dostonlar; 4. Tarixiy dostonlar; 5. Kitobiy dostonlar.

Qahramonlik dostonlarining paydo bo‘lishiga xalqning qahramonona kurashlari sabab bo‘lgan. “Alpomish”, “Yodgor” kabi dostonlar qahramonlik dostonlariga kiradi. Unda fantaziya hamda romantik tasvirning kuchli bo‘lishiga qaramay, ularning asosini xalq hayoti va kurashi, uning orzu-armonlari tashkil qiladi. Xalqqa xos bo‘lgan insoniylik, vatanparvarlik, qahramonlik, mardlik, mehnatsevarlik, do‘stlik va sadoqat kabi oliyanob fazilatlar dostonlardagi qahramonlar obrazida mujassamlashgandir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРНЫЙ АНАЛИЗ И МЕТОДИКА/LITERATURE ANALYSIS AND METHOD). Boshlang‘ich sinf O‘qish darslarida doston janriga kiruvchi o‘rinlar kam berilgan. 3-sinfda o‘quvchilarga doston haqida ma‘lumot berishda “O‘qish kitobi”dagi “Alpomishning bolaligi” dostonida keltirilgan parchalardan foydalangan holda bayon etiladi. 4-sinfda esa, Yusuf Xos Hojibning “Odamdan nima qoladi” (“Qutadg‘u bilig‘”) dostonidan parchalar berilgan. Bu doston parchalarini o‘qish va o‘rganish orqali o‘quvchilar insoniylik, adolatparvarlik, haqiqiy do‘stlik, sevgiga sadoqat, Vatan tuyg‘usi kabi oliyanob fazilatlarini o‘zlarida shakllantiradi. “Alpomish” dostoni qahramonlik dostonlarining sirasiga kiradi. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov “Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch” asarida shunday deydi: “Xalq og‘zaki ijodining noyob durdonasi bo‘lmish “Alpomish” dostoni millatimizning o‘zligini namoyon etadigan, avlodlardan avlodlarga o‘tib kelayotgan qahramonlik qo‘shig‘idir. Agarki xalqimizning qadimiy va shonli tarixi tuganmas bir doston bo‘lsa, “Alpomish” ana shu dostonning shoh bayti desak, to‘g‘ri bo‘ladi. Asarda o‘zligini doimo saqlagan el-yurtimizning bag‘rikenglik, matonat, olijanoblik, vafo va sadoqat kabi ezgu fazilatlarini o‘z ifodasini topgan. Qancha avlod-ajdodlarimiz “Alpomish”

dostoni asosida tarbiya topgan, o‘zligini anglagan, ma‘naviy boylikka ega bo‘lgan. Bu qahramonlik eposini kuylab, uni qalbiga, shuuriga jo qilgan millatni esa hech qanday kuch yenga olmaydi”[2]. Darhaqiqat, dostonlardagi har bir milliy qahramon obrazi yosh avlodga milliy o‘zlikni anglash uchun, milliy tarixiy tafakkuri teranlashuvi uchun eng yaxshi namuna bo‘lib xizmat qiladi.

МУХОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ/ DISCUSSION). Jang-u jadallar, tarixiy yoki afsonaviy urushlar va bunday jang epizodlarida qo‘shin va yakka shaxslarning jasoratlarini tasvirlovchi dostonlar jangnoma-dostonlar deb yuritiladi. Jangnoma dostonlar qahramonlik dostonlari ta‘sirida shakllangan. Agar bosh qahramon faoliyati qahramonlik dostonlarida yakkama-yakka olishuvlarda, bahodirlik shartlarini bajarishda namoyon bo‘lsa, jangnomalarda esa, turli-tuman xarakterdagi urush epizodlarida ko‘rsatiladi. Baxshilar tomonidan bunday dostonlar nisbatan kam ijro etilgan hisoblanadi. Bu dostonlarda ko‘proq qahramonning botirligini tasvirlashga e‘tibor beriladi. Bu kabi dostonlarning asosini xalqchil g‘oyalar, umumbashariy qarashlar tashkil qiladi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Bu kabi dostonlar ham o‘quvchilar tarixiy tafakkuri shakllanishiga xizmat qiladi. O‘rta Osiyoda keng tarqalgan jangnomalarning qadimgi namunalariga “Rustami Doston”, “Jangnomai Jamshid”, “Qahramoni qotil”, “Hushang”, “To‘maris” kabilarni ko‘rsatish mumkin. Jumladan, Tarbiya fani darslarida ajdodlarimizning janglardagi qahramonliklari ifodalangan o‘rinlarni o‘quvchilar bilan birga tahlil qilish ham ularda Vatan uchun fidoyi, mas‘uliyatli farzand bo‘lish fazilatlarini shakllantirishda xizmat qiladi.

Ishqiy-romantik dostonlarning asosini ko‘tarinki ishq tuyg‘ulari va bu yo‘ldagi jasoratlar, mashaqqatlar hamda fantastik sarguzashtlar qahramonligi tashkil qiladi. O‘zbek xalq baxshilari repertuaridagi dostonlarning eng katta qismi romantik dostonlardir. Bu turdagi dostonlarga “Yusuf bilan Ahmad”, “Go‘ro‘g‘li”, “Kuntug‘mish”, “Ravshan” kabi dostonlar kiradi. Ushbu dostonlarda ifodalangan milliy qadriyatlarimizni tahlil qilish orqali o‘quvchilarda milliy ong, milliy tafakkur shakllanishiga erishish mumkin.

NATIJALAR (ПОЛУЧЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ/ RESULTS). Tarixiy dostonlar. Bunday dostonlarga “Tulumbiy”, “Shayboniyxon”, XX asr boshida yaratilgan “To‘lg‘anoy” singarilarni kiritish mumkin[3]. Tarixiy dostonlarda boshqa janrlarda bo‘lgani kabi tarixiy voqealar aks ettiriladi. Baxshilar tomonidan ancha yillar ilgari sodir bo‘lgan voqealar beqiyos tarzda kuyga solinadi. Tarixiy dostonlarga „Oysuluv“, „Oychinor“, „Namoz“, „Mamatkarim polvon“, „Jizzax qo‘zg‘oloni” kabi dostonlar ham kiradi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov “O‘zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi. Isbottalab bo‘lmagan ushbu haqiqat davlat siyosati darajasiga ko‘tarilishi zarur”, – deya ta’kidlagan edi. Darhaqiqat, bu bilan tub islohotlarni amalga oshirish zarur bo‘lib qolgan bir sharoitda insonni uyg‘onishga, o‘zligini anglashga da’vat etmoqda. O‘zlikni anglash, eng avvalo, o‘tmishni o‘rganishdan, tarixni bilishga ehtiyoj sezishdan boshlanadi. Darhaqiqat, o‘zini angelayotgan, o‘zini tushunayotgan har bir odam qanday oilada dunyoga kelgani, o‘z ajdodlari kimlar bo‘lgani, ota-bobolari nimalar bilan shug‘ullanishgani va qanday umr kechirishganini bilib olishga intiladi. Ularning fazilatlarini va meroslari bilan faxrlanib yashaydi. O‘z nasl-u nasabini bilish, kelib chiqishini o‘rganish kishining hayotda omonat yo tasodifiy emasligini tushunishga imkon beradi. Shu bilan birga atrof-muhit, uni o‘rab turgan olam xususida o‘ylashga undaydi. Darhaqiqat, olamni tadqiq etish tafakkurimizni boyitishning, dunyoqarashimizni kengaytirishning yagona yo‘li. Olamni anglash hissi insonning o‘zligini anglashga, o‘zligini tushunishga, olam va odam haqida o‘ylashga da’vat etuvchi beqiyos qudrat. Olamni anglash hissi odamzodni, hayotni tushunish va o‘zini oliy mavjudot sifatidagi qadriyatini idrok etish orqali butun insoniyat tarixini anglashga da’vat etadi. Bunday noyob ma’naviy-ruhiy ehtiyoj komillik va yetuklikka intilish hissini uyg‘otadi. Ana shu ichki tuyg‘u insonning o‘z o‘tmishiga, o‘tmishdoshlariga va ajdodlariga, ular qoldirgan merosiga qiziqish bilan qarashini taqozo etadi. Bunday ma’naviy-ruhiy ehtiyoj uning tarixiy xotirasi chuqurlashishiga, tarix falsafasining paydo bo‘lishiga, shu falsafa va tafakkur orqali o‘zining hayotdagi o‘rnini aniq belgilab olishiga imkon yaratadi. Istiqbolini ko‘ra olishga rag‘batlantiradi.

Aslini olganda, hayotda faqat abadiyat va unga daxldor bo‘lgan tafakkurgina boqiydir. Zamonlar, jarayonlar, hodisa va voqealarning bari o‘tkinchi. Biroq, ularni bir-biri bilan bog‘lab, hayot shajarasini davom ettirib turgan oliy xilqat – inson mavjud ekan, hayot abadiyati tarix va tafakkur abadiyatiga aylanadi. Shuning uchun ham vaqt o‘tkinchi, tarix esa abadiydir. Shuning uchun ham tarixni tafakkurdan ajratib bo‘lmaydi. Tarixiy tafakkur, tarixiy xotira yangidan shakllanadi. Rad etib bo‘lmaydigan, soxtalashtirilmaydigan mutlaq haqiqatga, oliy qadriyatga aylanadi. Inson qalbi va ongiga esa o‘z o‘tmishini o‘rganishga qiziqishning paydo bo‘lishi orqali ta’sir etadi. Biz o‘tmishda yashamasligimiz, uni takrorlamasligimiz, aksincha, uni o‘rganishimiz, tadqiq etishimiz va aniq xulosalarga kelib yashashimiz kerak. Ayni ana shu xulosalar asosida istiqbolimizni belgilashimiz, o‘zimizni ham, jamiyatni ham ma’naviy jihatdan kamolotga etkazishimiz darkor. Biz o‘tmishni tiklash, tarix haqiqatini o‘z o‘rniga qo‘yish orqali tafakkurimizni boyitamiz, tushunchalarimizni kengaytiramiz, hayot falsafasi orqali islohotlar falsafasini, islohotlar mohiyatini chuqurroq anglay boshlaymiz. Natijada o‘z-o‘zimizni isloh qilamiz, o‘z-o‘zimizni yangilaymiz. Va nihoyat, ana shu jarayon orqali jamiyatni yangilaymiz, hayotni yangilaymiz. Uning mazmunini boyitamiz. Zotan, milliy istiqbol mafkurasining, davlatimiz olib borayotgan keng miqyosli islohotlarning oliy qadriyati ana shunda!

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ/ CONCLUSION). Biz Vatanimiz tarixi va xalqimiz o‘tmishini o‘rganish orqali bugungi kun uchun mas’ullik tuyg‘usini shakllantiramiz. Taraqqiyotning yangi davri ostonasida turganimizni va xalqimizning buyuk kelajagiga asos solishga mas’ul ekanligimizni, daxldorligimizni tushuna boshlaymiz. Yana bir haqiqat bor: o‘tmish uni anglagangagina xizmat qilishini, kelajak esa uning haqiqiy bunyodkorigagina tegishli ekanligini anglamog‘imiz kerak. Xuddi ana shu haqiqatni anglash uchun tarixiy tafakkur, tarixiy xotira zarur deb o‘ylaymiz. Ayni o‘tmishga qiziqish odamni istiqbolga intilishga, uni aniq yo‘nalisga sola bilishga da’vat etadi. O‘tmish voqealari, tarixiy hodisalar bugungi xulosalarimizni tiniqlashtiradi, ertangi kunimizning, rejalarimizning asosini va haqiqatini ko‘rsatib beradi. Tarixiy obidalarining

ro'yxati, ularning qurilgan vaqti, shaharlarning nomlari-yu jug'rofiy hududlari bilan kifoyalanmay, ana shu zamin va unda asrlar mobaynida yashagan xalq dahosi, uning qudrati va bu qudratning paydo bo'lish omillarini o'rganilmog'imiz kerak. Zotan, buyuk kashfiyotlar, olamshumul ixtirolar, afsonaviy shaharlar, qudratli siyosat-u dongdor davlatlar to'satdan paydo bo'lmaydi. Ularning yuzaga chiqishi uchun yillar tugul, asrlar mobaynida tajriba to'planadi, tafakkur shakllanadi. Demak, insonning tarixida keskin burilish yasagan, jahon sivilizatsiyasiga kuchli ta'sir o'tkazgan tafakkur kengliklarini, uning taraqqiyot jarayonlarini o'rganishimiz zarur. Biz bugungi va kelgusi avlodni xuddi ana shunday yo'l bilan tarbiyalashimiz darkor. Uning voqea va hodisalarga munosabatini ongi orqali, tafakkuri orqali va eng muhimi, qalbi orqali o'tkazishimiz kerak. Toki yosh yurakda va murg'ak tafakkurda tarix haqiqati abadiy qolsin, uni ezgulikka da'vat etib tursin. Buning uchun har bir voqea mohiyati, tarix falsafasi, hayot mantig'i mushtarak holda o'rganilmog'i kerak.

Dostonlardagi voqealar tarixiy fakt va haqiqat sifatida alohida qimmatga ega bo'lmasa-da, ammo voqealar mohiyatini anglash va tarixiy tafakkur, mushohada tarzining shakllanishida muhim o'rin tutishini anglagan holda yosh avlodga darslar va tarbiya jarayonida o'rgatish bugunning dolzarb vazifalaridandir.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR
(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА/
REFERENCES):**

1. S.Matchanov, H.Bakiyeva va boshqalar. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent, “Ishonchli hamkor”, 2021. -306-b.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, “Ma'naviyat”, 2008. -34-b.
3. Xolboyeva G. Xalq dostonlarida milliy qadriyatlar ifodasi // J. Xalq ta'limi. – 2004. №4. – 79-b.

